

IDA FİLEDDİ

D.001/9

Yıl: 1961

Cilt: IX

6

İLÂHİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ

ANKARA ÜNİVERSİTESİ İLÂHİYAT FAKÜLTESİ TARAFINDAN
YILDA BİR ÇIKARILIR

1961

TÜRK TARİH KURUMU BASİMEVİ—ANKARA

1 9 6 2

ÇİN PORSELENLERİNE AİT KAYNAKLAR

İSMAIL ÜNAL

Çin porselenlerinden bahseden kaynaklar gözden geçirilmeden önce yakın Doğu batı ile Çin münasebetlerinin gözden geçirilmesi lâzımdır.

Çin porselenlerinin Avrupa'ya nisbetle Ön-Asya'da VII-VIII. yüzyıl evvel tanınmalarının sebebini iki muntika arasında pek eski devirlerde başlayan münasebette aramak lâzımdır. Çin ile Yakın-Doğu arasındaki münasebetin evvelâ kara yoluyla temin edildiği ve İsa'dan önce birinci yüzyılda da deniz yoluyla Çin'e gidildiği¹ bilinmektedir. Bu yol ilk zamanlarda bugünkü Annam'a, sonraları Kanton'a ve daha sonraki devirlerde daha şimale² uzamıştır. Çin'de hüküm süren T'ang sülâlesi ile İran arasındaki münasebetlerden ve Sasani saraylarında görülen Çin elçilerinden Taberi de³ bahsetmektedir. Fakat bizim bu etüdümüzde eski devirlerden ziyade, Yakın Doğuda Müslümanlığın intişara bşladığı zaman ile Çin'de porselenlerin yapılmağa başladığı T'ang devrinin sonlariyle Sung devrinin iptidasından itibaren başlayan münasebetler gözden geçirilecektir.

Çin ile Yakın-Şark arasındaki ilk münasebet İslâmiyetin başlangıcında başlamıştır. Hazret-i Muhammed Bizans İmparatoru Heraklyus, Sasanî kralı Hüsrev II. ve Çin İmparatoru T'ai Tsung'a birer elçi göndererek bunları İslâm dinine davet etmiştir. Heraklyus ve Hüsrev II. bu yeni dinle alâkadar olmamışlar; T'ai Tsung, İslâm dinini kabul etmemekle beraber ticaret maksadile bir alâka göstermiş ve sonraları da müslüman gemiciler için Kanton da bir cami yapılmasına emir etmiştir⁴.

Müslümanlar Arap-Yarımadasından etrafa yayılmaya başladıkları sıralarda bu tehlikeyi önlemek için Sasanî Kralı Yazdeger III. Çin İmparatoruna 638 elçi göndererek yardım istemişse de bir şey elde edememiştir. Son Sasanî Kralı Piruz da bu mealde 651, 654, 661 de Çin'e elçiler göndermiş ve yardım istemişse de hiçbir yardım bulunulmamış yalnız kuru bir ünvan verilmekle iktifa edilmiştir. İran'ın zabtından sonra son Sasanî kralı Piruz'da 675 de Çin'e iltica etmiştir⁵.

Çin İmparatorları müslüman Araplarla olan ticarî ve siyâsî münasebetlerini ne şekilde olursa olsun bozmak istememişlerdir. Bu hal 751 yılına kadar devam etmiştir⁶. Araplar Sugudistan'ı istilâ (751) ettikten sonra Koreli bir general idaresinde Çinli ve yardımcı kıt'alardan müteşekkil bir ordu ile karşılaştılar. Cereyan eden şiddetli muharebe neticesinde birçok Çinli, esir edilerek batıya götürülmüştür ki⁷ bu esirler İslâm âlemine kâğıtçılığı porselenciliği daha birçok san'atları getirmişlerdir. Bu haberi Arap kaynaklarından başka Çin kaynakları da teyit etmektedir⁸. Arap coğrafyacı-

¹ İslâm Ansiklopedisi, Çin maddesi.

² M. Köymen, Tang Sülâlesi Zamanında Orta Asya ve Önasya ile Yapılan Ticaretin Çin Masallarına tesiri, İstanbul 1941.

³ Tarih Taberi, c. I, s. 107, c. II ve III.

⁴ Leigh Ashton. China and Egypte TOCS. 1933-1934, No. 11 Page 62.

⁵ Dr. W. E. Bernhard; Çin tarihi, Ankara 1940, s. 205.

⁶ Dr. W. Eberhard, Çin tarihi, s. 210.

⁷ Taberi, c. III, s. 74.

⁸ Araplara esir düşüp on sene esarete kalan ve 762 de bir tüccar gemisi ile Kanton'a giden Çinli Tu Huan'ın notundan anlaşılmaktadır. Des Artisans Chinoises à la Abbaside en 750-762, T'oung pao XXVI, 1929, s. 110-112.

larından Meseudi eserinde Çin yelkenlilerinin Basra'ya kadar¹ seyahat ettiklerinden ve birçok Çin mallarının Ön-Asya pazarlarında satıldıklarından bahsetmektedir ki bunun müslüman kültürüne tesir edeceği şüphesizdir.

Kahire yakınlarında bulunan Fustat'da² yapılan kazılardan elde edilen çanak çömlek buluntuları üzerinde görülen Çin tesiri de³ bunu teyit etmektedir. Bu tesiri, Abbasiler devrinde kurulmuş ve 863 yılında harap olan Samara'da da fazlasile görmek mümkündür. Samara kazılarından elde edilen bazı tek renkli⁴ parçaların Çin poteri taklitleri arasına konması lâzımdır. Yine Samarad F. Sarre'nin tesbit ettiği benekli⁵ parçalar T'ang devrinin imalâtından başka bir şey değildir.

Topkapı Sarayı Müzesinde Çin porselenleri arasında teşhir edilen seladon taklidi İran fayansları daha muahhar devirlerde yapılmakla beraber bu tesirin neticesinden başka bir şey değildir. Keza İznik ve Kütahya fabrikalarında imal edilmiş saray kolleksiyonunda ve Avrupa müzelerinde bulunan XV-XVI. yüzyıllara ait mavi-beyaz parçalar bu çağlarda yakın Şarkta miktarları çok görülen Çin mavi-beyaz porselenlerinden alınmış örneklerdir⁶.

Çin porselenleri orta çağda müslüman âleminde tanındığı halde Avrupa'da XV. yüzyıl sonlarına doğru tanınmağa başlanmıştır. Avrupa'ya giden ilk Çin porselenleri 1482 senesinde Mısır Sultanı Kayıtbay'ın Lorenzo-Meddicci'ye hediye olarak gönderdiği⁷ kolleksiyondur. XVII. yüzyılda dahi Çin porselenlerine ender olarak tesadüf edilmektedir. Fakat XVIII. yüzyılda Hind kumpanyaları tarafından pek çok Çin porselenleri Avrupa'ya getirilmiş ve pek çok parça da Çin porselen fabrikalarına sipariş edilmiştir.

Çin porselenlerine ait bizzat Çin kaynaklarında çok az yazılı malûmat vardır. Bunlar da muahhar devirlerde yazılmış anlaşılmaz şeylerdir. Çincenin zor oluşu, hecelerinin muhtelif şekilde okunuşları bu işi güçleştirmiş ve son asra kadar bunlar da anlaşılammıştır.

Çince yazılmış kaynakların en verimlişi T'ao-Shu'dur. Bu eser İmparator Ch'ien Lung emrile Chu Yen tarafından 1774 senesinde yazılmış ve eser eski kaynaklardan toplanarak meydana getirilmiştir. S. Bushel bu eseri⁸ tercüme etmiş ise de ancak ölümünden sonra neşredilmiştir.

Çince diğer bir kaynak da Ch'ing te chen tao-lu'dur. Bu eser Ch'ing te chen porselen kayıtlarını ihtiva eder. On kısım olarak L'an Pu tarafından yazılmıştır. Fransız sinoloğu S. Julien tarafından 1856 da kısmen tercüme edilen bu esere M. A. Salvetat notları da⁹ ilâve edilmiştir. S. Julien, notuna XVIII. asırda Ch'ing te chen porselen fabrikalarında tetkikatta bulunan Cizvit pazarı Père d'Entrecolles'in mektuplarını da¹⁰ ilâve etmiştir. Zamanında kıymetli olan bu eser bilâhare F. Hirt tarafından¹¹ tenkit edilmiş ve yanlışları meydana çıkarılmıştır.

¹ Ferrend, Relation de voyage de l'Extrême Orient, p. 96.

² Fustat 641 yılında A'mr ibn As tarafından kurulmuş ve 1169 senesinde harap olmuştur.

³ R. L. Hobson. A guid to the islamic pottery near east, p. 5.

⁴ L. Ashton, China and Egypte. TOCS. 1933/1934, No. 11, p. 68-69.

⁵ F. Sarre, Die keramik von Samarra, p. 66.

⁶ R. L. Hobson, aynı eser, Fig. 92-95.

⁷ Else S. Duncan, The Collectors First Hand Book on Antique Chinese ceramic, p. 24.

⁸ S. W. Bushel, Description of chinese pottery and porcelain being a Transoction of the T'oo Shu Oxford 1910.

⁹ S. Julien. Histoire et fabrication de la porcelain Chinoise.

¹⁰ Bu mektuplardan Bushel ve W. Burtton da kitaplarında bahsetmişlerdir.

¹¹ F. Hirt. Ancient porcelaine: A study en Chine Mediaevel industry and trad. Leibzig Munchen 1688

Çin porselenlerinden bahseden diğer bir kaynak da Hsiang Yuen Pien tarafından toplanmış muhtelif dinastilere ait 83 parçayı ihtiva eden Hsiang Albümü'dür. Bu albüm hayli maceralar geçirmiş, orijinal nüshası kaybolmuş ve muhtelif zamanlarda neşredilmiştir¹. Çin porselenleri hakkında yazılmış olan çince en mühim kaynaklar bunlardan ibarettir. Avrupalılar ise Çin porselenleri hakkında ilk malûmatı Marko-polo'ya borçludurlar. Fakat esaslı malûmatı yukarıda bahsedilen eserlerin garp dillerine tercümesinden ve Cizvit papazının mektuplarından almışlardır.

XX. yüzyılın başlangıcından itibaren garp dillerinde Çin porselenlerine dair birçok neşriyat yapılmış ve kataloglar neşredilmiştir. John A Pope Ming devri Mavi-Beyazları bibliyografyasında Çin porselenleri hakkında yazılmış eserleri ve makaleleri (Far Eastern Ceramic bulletin) neşretmiştir².

Çin menbalarının noksan oluşu; çok zengin İslâm kaynaklarının kıymetini bir kat daha arttırmakta ve noksan taraflarını tamamlamaktadır. Çin porselenleri VII-VIII. yüzyıllarda müslüman âleminde pek iyi tanınmış, kıymetleri takdir edilmiş ve toplanmış olduğu gibi imal edilişleri terkipleri, hassaları hakkında da birçok şeyler yazılmış ve etraflıca malûmat verilmiştir. Bu kaynakların kısmı azamı P. Kahle tarafından etüd edilerek porselen mütehasısları tarafından gözden geçirilmiş ve neşredilmiştir³.

İslâm kaynaklarında ilk porselen kaydına 651 (134) tarihinde tesadüf edilmektedir. Arap tarihleri Belh hâkimi Ebu Davut Halit bin İbrahim'in Semerkand civarında Kaş şehri kırılı İhrit'i öldürdüğünü ve şehri zaptederek aldığı ganimetleri ve Ebu Müslüm'e götürdüğü eşyalar arasında bulunan boyalı Çin seramiklerinden⁴ bahsederler. Taberi'ye göre bu renkli Çin porselenleri Arapları fazlasiyle teşhir etmiştir. T'ang devrine ait olan bu san'at eserlerinin bilâhare müslüman kültürüne tesir ettiğine şüphe yoktur.

Bundan sonra porselen kaydına İbn Hurdazbah'ın⁵ Kitab-al-mesalik valmamalik adlı eserinde tesadüf edilmektedir. Çin'in coğrafyasından ve dört ihracat limanından bahseden yazar, porselenlerin evsafından ziyade IX. yüzyılda Çin'den Ön-Asya'ya ihraç edilen malları saymaktadır⁶.

Hurdazbah'ı Basra körfezinden Çin'e müteaddit defalar seyahat etmiş olan tacir Süleyman⁷ takip eder. Seyyah, Çin porselenlerinin hassalarından bahsetmiş ve Çinlilerin saf kaolene sahip olduklarını ve ondan şeffaf, ince mallar yapıldığını belirtmiştir⁸.

Al Fakih de 900 senelerinde yazmış olduğu coğrafyasında Çinli san'atkârın kabiliyetlerinden bahisle diğer eserlerle beraber Çin porselenlerinin fevkalâdeliklerinden bahsetmiş ve en nadir ve pahalı olanların Irak'a sevkedildiklerini belirtmiştir⁹.

¹ Sir P. David, TOCS 1933/1934, No. 11, p. 22-45.

² John A. Pope; An Annotated Bibliography of Ming Blue-And-White FECB June 1950, No. 10, p. 72.

³ P. Kahle. Islamische Quellen zur Chinescher porzellan ZDOG 1934, No. 88, p. 1-45.

⁴ Tarih Taberi, c. III, s. 79.

⁵ Hurdazbah eserini 846 (232) de yazmış ve 849 (235) de ölmüştür.

⁶ Ferrand, aynı eser, p. 21.

⁷ Tacir Süleyman'ın seyahatnamesi Paris Bib. Nat. No. 2281 dedir. Eser M. Renaud tarafından 1845 Fransızca'ya çevrilmiştir.

⁸ G. Ferrand aynı eser, c. I, s. 34.

⁹ G. Ferrand, aynı eser, c. I, s. 5.

Demek oluyor ki T'ang devrinin en kıymetli parçalarını teşkil eden T'ing imalâtiyle selandonlar bu devirde Irak'a gelmiş oluyorlar. F. Sarre'nın IX-X. yüzyıllarda meskûn olan Samara kazılarında elde ettiği bazı T'ang devri buluntuları¹ bunu teyit etmektedir.

Çin'e 916 da seyahat eden Ebu Zeyd Hasan Tekin² seyahatnamesinde kaolenden yapılan porselenler ve onların şeffaflığını tebarüz ettirmiştir. İbn Vehhab da Çin porselenlerinin çok pahalı olduklarını belirtmiş, buna sebep olarak da, Kantonda sık sık vukua gelen yangınlar ile yolda gemilerin korsanlar tarafından yağma edildiklerini göstermiştir³.

Porselen tekniğinden ilk defa bahseden 940 yıllarında Samara'da yaşamış olan Ebu Dulaf Misar'dır⁴. Abbasî halifeleri tarafından Çin'e gönderilen Mis'ar Hindistan'ın batı sahillerindeki Kulam limanına uğramış ve Hind'de yapılan porselenlerle Çin mamulâtı arasında şöyle bir mukayese yapmıştır:

"Hindliler Çinliler gibi parçalar imal etmiş ve satmışlardır. Fakat bu parçalar o kadar sert ve ateşe dayanıklı değildir. Çinlilerin yaptığı parçalar ateşe 8 gün mukavemet ettiği halde bunlarınki 3 gün dayanabilmektedir. Hintlilerinki siyah, Çinlilerinki beyazdır" mukayese bakımından Mis'ar'ın verdiği malûmat önemlidir⁵.

XI. yüzyılda Çin porselenciliğine ait malûmatı İsmail Taalibi ve El-Biruni vermektedir. Taalibi⁶ Latail-al-maarif adlı eserinde Arapların avaniye SİNİ dediklerini, porselenlerin ehemmiyetini, yapılan heykelleri ve bu heykelleri yapan sanat-kârın ne kadar ileri gitmiş olduklarını, yüz ifadelerinin inceliğini tebarüz ettirmektedir. Taalibinin nazarı dikkatini T'ang devri figürleri çekmiş ve porselenlerin şeffaflığından bahisle parçaların vurulduğu zaman ses çıkardıklarına, kayısı ve krem renkte⁷ olduklarına işaret etmiştir. Taalibinin verdiği bu malûmat bazı parçaların devirlerinin tesbitine yarayabilir.

Aynı devri yaşamış olan Türk bilgini El Biruni⁸ Kitab-al-camahir ve fi mağrifeti al-cavahir adlı kıymetli taşlardan ve madenlerden bahseden kitabında evvelâ Çin porselenlerinin terkiplerinden ve imallerinden bahsetmekte sonra renkler hakkında çok geniş izahat vermekte⁹ ve ilk defa olarak da sırlardan bahsetmektedir.

(Biruni hamurunun hazırlanmasında gösterilen ihtimamı belirtmektedir. Muharririn verdiği bu malûmat 1004 yılında Ch'ing te chen fabrikalarında imparator sarayına iyi kalitede porselen yapılması için verilen emri teyit etmektedir. Gerek Taalibi gerekse Biruni'nin verdiği malûmatla muahhar T'ang devri ile erken Sung devri parçalarının bazı evsaffarı tesbit edilebilmektedir.

¹ F. Sarre. Die keramik von Sammarra, p. 36.

² G. Ferrand. Collection les charriques de L'orient. Paris 1922, p. 54.

³ Leigh Ashton. China and Egypte. TOCS, No. 11, 1933/1934, pp.

⁴ G. Ferrand, aynı eser, c. I, s. 89.

⁵ G. Ferrand, aynı eser, c. I, s. 89.

⁶ Asıl adı Abdülmalik bin Muhammed bin İsmail Taalibi'dir. 1038 senelerinde Nişabur'da yaşamıştır.

⁷ P. Kahle, ZDMG. No. 88, p. 14.

⁸ Asıl adı Abul Reyhan Muhammed bin Ahmet Al Biruni Al Havarizîmi (973-1051). Bilginin malesef kendi öz dili ile eser yazmadığını ve niçin başka bir dille yazmak zorunda kaldığını izah etmektedir. Biruni hakkında verilen yanlış malûmat için İslâm Ansiklopedisi 1943 sayı 18-19, Biruni maddesine bk.

⁹ P. Kahle, ZDAG. No. 88, p. 20-25.

XI-XII. yüzyıllarında Ön Asya'da Çin porselenlerine ne kadar ehemmiyet verildiğini ve bunlardan kolleksiyonlar teşkil edildiğini Makrizi'den¹ öğrenmekteyiz. Makrizi "Selâhaddin Eyyübi'nin hayatı ve maceraları" adlı eserinde 40 parça Çin porselenlerinin 1171 (571) yılında² Şam Sultanı Nurettin'e hediye³ olarak gönderdiğinden bahsetmektedir. Makrizi 1331 (732) hadiselerini anlatırken Yektemur sarayından bahseder. Kılavun'un Yektemur Beyi'nin kızı ile olan izdivacından saraydan çıkan cihaz arasından 48 hammal, fağfuri ve çiniye işaret edilmiştir. Burada Çin porseleni mânasına gelen Sini⁴ kelimesi kullanılmıştır. Sümbülüzâde Abdülbaki Efendi de bu kelimeyi Fağfuri ve çini⁵ diye tercüme etmiştir. Osmanlı arşiv kayıtlarında fağfuri diye bahsedilen Çin porselenleri; XIV. asırdan sonra imal edilmiş mavi-beyaz ve renkli imalâttır. Makrizi'nin bahsettiği parçalar ise Sung veya erken Yuan devri imalâtından ve bu çağlarda Yakın Şark'ta pek revaçta olan selâdonlar olsa gerektir. Makrizi porselenin hassa ve evsafından bahsetmekle beraber bunların birer san'at eseri olduklarını, bir kıymet taşıdıklarını ve hediye olarak gönderildiklerini belirtmesi itibarile ehemmiyetlidir.

XIII. yüzyılda İlhani hükümdarı Hülagü namına Tusi'nin yazdığı "Tensukname-i İlhani" adlı⁶ eserde de porselenden bahsedilmiştir. Bu kitap hükümdara kıymetli taşlar hakkında bilgi vermek için kaleme alınmıştır. Tusi eserinde porselenin hassalarından bahsettikten sonra porselen tozunun tabaette ve diğer yerlerde kullanıldığını tebarüz ettirmekte ve ayrıca porselen kapların, içerisine konacak zehiri belli edeceğini belirtmektedir. P. Kahle⁷ Tusi'nin verdiği bu malûmatı Çin kaynaklarının da teyit ettiğini bildirmekte ve Fr. Hirth de tercüme ettiği, 1100 senesinde yazılmış olan tıbbi bir kitabın içerisinde 536 yılında ölmüş Tao'yin-chou'nun eserini zikretmektedir.

XIV. yüzyılda Çin'e giden İbn-Batuda'nın seyahatnamesinde Zeytung ve Sinkalan şehirlerinde porselen yapıldığı, hamurlarının uzun müddet dinlenmeye bırakıldığı ve evanınin maden kömürü yakılarak pişirildiğine dair malûmat verilmektedir. Batuta kitabında pişirmenin üç gün devam ettiğini, porselenin kalitesine göre fiatlandırıldığını ve buralardan Çin'in diğer şehirlerine, Hind'e, Yemen'e ve müslüman Yakın-Şark'a ve hattâ kendi memleketine kadar ihraç edildiğini tebarüz ettirmiştir. İbn Batuta bazı porselen nevelerini ezcümle Kanton taş imalâtı ile Kuang yavu nevelerini birbirine karıştırmıştır⁸.

¹ G. Ferrand, aynı eser, s. 466-469.

² Eser Paris Bib. Nat. da ve Abbi Eusebé Renaudot tarafından tercüme edilmiştir. Aynı eserin diğer Arapça nüshaları (Mevaiz-al itibar bizikr' al hitat V'al asar) T. K. S. Müzesi Ahmet III. kitaplığı 2945, 2946, 2947 No.da kayıtlıdır. Bu eserin bazı kısımları Sümbülüzâde Abdülbaki efendi tarafından (Terceme-i Hattı Makrizi) Türkçeye tercüme edilmiştir. Revan kitaplığı 1934.

³ Sir Percival David TOCS. 1934, No. 11. J. A. Pope, Fourteenth-Century Blue-And-White. A Group of Chinese porcelains in the Topkapı Sarayı Müzesi. İstanbul 1952, Paj. 13.

⁴ T. K. S. Müzesi Ahmet III. Kitaplığı No. 2945, 3. II, s. 74.

⁵ T. K. S. Müzesi Revan kitaplığı No. 1934, s. 67.

⁶ Eser adı Muhammed İbn Muhammed al Hüseyin yazılı olduğunu, bunun da feylesof Nesiredin Tusiden (1201-1271) başkası olmadığı P. Kahle bildirmektedir (ZDAG. No. 88, p. 23). Tusinin bu eseri Yahya bin Muhammed al Gaffari tarafından Şehzade Korkut namına 1521 (927) tarihinde (Yakut al mahazin fi cevahir al maadin) tercüme edilmiştir. Tusi'nin bu eserini "Mütercim Mustafa bin Seyyit tarafından (Cevahirname) tercüme ettiğini Bursalı Tahir Bey yazmaktadır. (Osmanlı müellifleri), c. III, s. 235.

⁷ P. Kahle, ZDAG No. 88, p. 24.

⁸ Seyahatname-i İbn Batuta İstanbul, Matbaa-i Âmire tab., c. 2, s. 295.

XV. yüzyılda Çin porselenciliğinden bahseden kaynaklar pek azdır. Timuriler devrine ait bir iki albümde porselen resimleri tesbit edilebildiği gibi¹ yine Timurit hükümdarlarından Ulûğ Bey de buna ehemmiyet vererek Çin'den en nadide ve en makbul vazolar ve bir takım porselen evani getirterek Kûhek'teki Çinli sarayında² toplanmıştır. Çin porselenlerinin diğer Timurit prenslerinin saraylarında da toplandığını bugün saray koleksiyonunda bulunan ve diğer koleksiyonlarda yazılı³ parçalardan anlamaktayız.

XVI. yüzyılda Çin porselenciliği hakkında geniş malûmat Osmanlı kaynaklarında bulunmaktadır. Bunların en eskisi XVI. asrın başlarında yazılmış olup Çin'de Ming devrinin ortalarına tekâbül etmektedir.

Piri-Reis⁴ birincisi 1521⁵ ikincisi 1526 da⁶ yazmış olduğu 1200 beyitten ibaret türkçe Kitab-Bahri adlı coğrafyasında Portekizlilerden aldığı malûmatla porselen hakkında izahat vermektedir⁷. Pirî Reis, maddenin evsafından bahsettikten sonra hazırlanan şey'i lapis-lâzuli ile mukayese etmektedir. Burada muharrir Ming devrinde Ch'eng te chen de imâl edilmiş mavi-beyazları kasetmiş olsa gerektir. Bu devre ait saray koleksiyonunda pek çok mavi-beyaz parça bulunmaktadır.

Seydi Ali Reis⁸ "Muhit"⁹inde⁹ kısa bir şekilde Çin porselenciliğinden bahseder. Ali Reis bu malûmatı Damat İbrahim Paşa'nın (1524-1536) sadrazamlığı sırasında vezir iken İstanbul'a gelen ve Macellan seferine iştirak eden Lombardiyalı Antonio Pigafetta¹⁰dan almıştır.

XVI. yüzyılda Çin porselenciliği hakkında en geniş ve esaslı malûmatı büyük Türk gezgini Ali Ekber vermektedir. Çin'e giden seyyah kendi görüş ve müşahedelerine göre Hatai-Namesini¹¹ yazmıştır. Ali Ekber Çin'in onikinci Vilâyeti Hatai'nin Altıncı kısmı Lemsin'den bahsederken, porselen imâl edilen ak taştan, onun eritilmesinden, birbirine bitişik üç havuzdan, balçık haline getirilen çamurun dinlenmesinden,

¹ Topkapı Sarayı Müz. Hazine kitaplığı No. 3153, 2160, Fatih albümü.

² Prof. Z. V. Togan, Umumi Türk tarihine giriş, B.2, s. 92.

³ J. A. Pope, Harvard Journal of Asiatic Studies, December 1950, Number 3 and 4. deki Lether from Mear East (Yakın Şark Mektubu) adlı makalelerinde İran, İstanbul ve diğer müzelerde tesbit ettiği isimleri neşretti.

⁴ Riri-Reis'in asıl adı, Ahmet bin Ali Elhac Muhammed el Karamani'dir. Kanunî devrinin meşhur Kaptan-ı deryalarındandır.

⁵ Topkapı Sarayı Müz. Bağdat kitaplığı, No. 337.

⁶ Topkapı Sarayı Müz. Revan kitaplığı, No. 1637.

⁷ Topkapı Sarayı Müz. Revan kitaplığı, No. 1637, s. 29.

⁸ Seydi Ali Reis Piri'nin yerine kaptanı derya olmuştur. Birçok eserleri vardır. M. Tahir, Osmanlı Müellifleri, c. III, s. 271.

⁹ Seydi Ali Reis. Muhit. Topkapı Sarayı Müz. Revan kitaplığı No. 1643, s. 40.

¹⁰ P. Kahle, ZDMG, 1934 No. 88, p. 31.

¹¹ Prof. P. Kahle Ali Ekber'in Selim zamanında 1512-1520 Çin'e seyahat ettiğini, Çin'den avdetinden sonra 1516 Selim I. için farsça olarak yazdığı kitabını (Hatainâme) bilâhare Kanunî'ye takdim ettiğini ve Ali Ekber'in beraber getirmiş olduğu nümunelerde, Kanunî üzerinde büyük iz bırakmış olması lâzım geldiğine işaret etmiş ve Hatainâmenin Murat III. zamanında (Kanunnâme-i Çin Hita) diye tercüme edildiğini belirtmiştir. (P. Kahle, ZDMG 1934 No. 88, p. 41). İbrahim Hakkı Konyalı O. Kahle'nin yanlış olduğunu, Ali Ekber'in Selim I. zamanında değil Bayazıt II. zamanında Çin'e gittiği, 6 sene orada kaldığını, 1511 (922) senesinde Şark'ta gördüklerini farsça bir kitap halinde İstanbul'da yazarak Kanunî'ye takdim ettiğini eserin Murat III. ve Ahmet III. zamanında iki defa tercüme edildiğini, P. Kahle'nin, yalnız Aşir ef. kütüphanesinde bulunan nüshanın fotokopisi ile Murat III. zamanında tercüme edilen ve Avrupa kütüphanelerinde bulunan nüshaları gördüğünü, Üniversite Yıldız, Nur-ı Osmaniye, Süleymaniye, Esat ef. ve Topkapı Sarayı Müzesi Hazine kitaplıklarında bulunan diğer nüshaları görmediğinden yalnız hükme varmış olduğunu belirtmektedir. (İ. Hakkı Konyalı, Futbolu Hataylılar icad ettiler. Tarih Hazinesi, Nisan 1951, sayı 9, s. 458).

bu çamurun babadan oğula miras kalmasından bahsettikten sonra, işlenen parçaların mevsim çiçeklerle süslendiğini ve havuzlardan sıra ile adi, orta ve alâ parçaların yapıldığını ve bunların ağırlıklarınca altunla satıldıklarını kaydetmekte ve porselenlerin hassalarına temas etmektedir. En mühim olarak porselenlerin demir sandıklar içerisinde fırına konduğunun ve iyi evsafa olanlarına imparatorun markaları vurulduğunun ve bunların ihracının menedildiğinin belirtilmesidir¹.

Çin porselenciliği hakkında geniş malûmat Atlas Mayor'da da² vardır. Lâtinceden tercüme edilen bu eserde Ebubekir Bekram Dımışkî Çin'in muhtelif eyâletlerinden bahsederken, Kiyankhsi Eyâletindeki porselen imalâtına geniş bir yer vermiştir. Porselen için lüzumlu olan iyi kumun bu memleketin ikinci nahiyesinde mevcut olduğunu ve en iyi parçaların burada yapıldığını belirtmiştir. Bisküi üzerine sürülen boyalar ve porselenler üzerindeki tezyinat anlatılmıştır. Yapılan nadide şeylerin imparatora mahsus olduğu başkalarına verilmediği, diğerlerine verilen adi kırmızı, sarı veyahut beyaz parçalar olduğu izah edilmiştir. Boya tekniğinden ve boya içerisine konan bir cins topraktan ve haşhaştan bahsedilerek bu maddelerin boyaya katılmadıkları zaman boyanın tutmadığı ve porselen hamurunun sedef, yumurta kabuğu çakmaktaşı vesair ecza-ı tûrabiyyeden meydana geldiği ve bu hamurun uzun müddet dinlenmesine lüzum olmadığı, hazırlanan çamurun hemen işlenmiye başladığı işaret edilmiştir³.

Topkapı Sarayı Müzesi Hazine kitaplığında bulunan Tarih Çin Maçın adlı yazma bir eserde Çin porselenlerinden bahsedilmekte ise de malûmat Atlas-ı Mayor'dan alınmıştır⁴.

Kâtip Çelebi de⁵ eserlerinde porselencilikten bahsetmektedir. Muharrir Atlas-Minör'de⁶ porselencilikten kısaca bahsetmiş, geniş malûmatı Cihannümasında⁷ vermiştir. Asıl maddenin Çin'de bulunan bir taş olduğu, bu taşın ezilerek öğütüldükten sonra bir birine bitişik üç havuza sevk edildiği ve bu havuzların çamurundan birincisinden âdi, ikincisinden orta, üçüncüsünden de en iyi parçaların yapıldığı bildirilmektedir. Yapılan maddenin boyasından, süslemelerinden bahsedildikten sonra satışları anlatılmış ve fağfuride mevcut üç hassa ile zehiri belli ettiği bahsedilmiştir. Kâtip Çelebi bu malûmatı Ali Ekber'den ve Nasirettin-i Tusi'den almıştır.

Hüseyin bin Cafer yazdığı Tenkih Eltevarih'de fağfuri imalini mevzu bahis etmiş ise de, malûmat, Kâtip Çelebi'nin Cihannümasında bahsettiğinden başka bir şey değildir.

¹ Tarihi Çin. Nur-ı Osmaniye kitaplığı No. 3095, s. 37-38.

² Kitap Nusretül İslâm fi alsurur fi tahrir Atlas'ı Mayor, s. 57.

³ Burada hamurun dinlenmesinde tezada düşünülmektedir. Bütün Şark kaynaklarında dinlenme işi tebarüz ettirildiği halde Garp menbalarından alınmış Atlas'ı Mayor'da gerekse Kitabı Bahirde buna işaret edilmediği gibi bilhassa Atlas'ı Mayorda hamurun dinlenmesine lüzum olmadığı belirtilmiştir.

⁴ Topkapı Sarayı Müz. Hazine kitaplığı No. 1566, s. 49, kitap 1136 (1724) tarihinde yazılmıştır.

⁵ Kâtip Çelebi 1058 de Cihannüması ve 1064 de Atlas'ı Minörü yazmıştır.

⁶ Kâtip Çelebi Atlası Minör. Matbaa-i Âmire tab. İstanbul, s. 269.

⁷ Kâtip Çelebi Cihannüma Minör. Matbaa-i Âmire tab. İstanbul, s. 167.

Topkapı Sarayı Müz. Yıldız kitaplığı No. 1530, s. 1536 Revan kitaplığı No. 1180.